

Archeologisch bureauonderzoek

**Structuurplan te Dorst (westelijk
ontwikkelingsgebied), Dorst
Gemeente Oosterhout**

CIS-codes: 30289, 30290 en 30291

Colofon

Projectnummer : 08820408/30289, 30290 en 30291
Auteur : drs. J. de Kramer
Redactie : drs. T. Nales, drs. S. Moerman

Controle

T. Nales	Senior Prospector	09-09-2008
----------	-------------------	------------

Goedkeuring

N. Dijk	Gemeente Oosterhout	
---------	---------------------	--

Versie : 1.1
ISBN : 978-90-8996-076-4

Conceptversie

Opdrachtgever : Gemeente Oosterhout
drs. N. Dijk
Slotjesveld 1
4902 ZP Oosterhout (NB)

© Becker & Van de Graaf bv
Noordwijk, september 2008

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

SAMENVATTING:

In opdracht van Gemeente Oosterhout heeft archeologisch onderzoeksbureau Becker & Van de Graaf bv in augustus 2008 een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor het westelijk ontwikkelingsgebied van het structuurplan van Dorst, gemeente Oosterhout. De aanleiding voor dit onderzoek is de geplande realisatie van drie nieuwe woongebieden (fase 1) in het westelijke deel van Dorst. Deze drie woongebieden zijn bij onderhavig onderzoek als drie plangebieden beschreven, waarvan 1 de noordelijke, 2 de zuidwestelijke en 3 de zuidoostelijke is.

De exacte plaats en aard van de geplande bebouwing en de funderingsdieptes binnen het westelijke deel van het structuurplan van Dorst zijn nu nog niet bekend. In dit rapport wordt daarom ervan uitgegaan dat bij deze ontwikkeling de bodem tot maximaal 2,0 m beneden maaiveld verstoord zal worden door graafwerkzaamheden. Hierbij is er een kans dat eventueel aanwezige archeologische waarden verstoord of vernietigd worden.

Het doel van het bureauonderzoek is het opstellen van een specifieke verwachting voor de drie nieuwe woongebieden (de drie plangebieden). Op basis van de resultaten van het onderzoek worden aanbevelingen gedaan over eventueel behoud of vervolgonderzoek.

Tijdens het bureauonderzoek is geconstateerd dat de plangebieden op terrasafzettingen van de Formatie van Sterksel liggen. Deze afzettingen zijn bedekt met een naar verwachting 150 tot meer dan 200 cm dik pakket dekzand. Lokaal kunnen afwijkingen voorkomen met minder dan 120 cm dekzand. De bodems in het plangebied bestaan uit hoge enkeerdgronden die door menselijk ingrijpen (het opbrengen van een plaggendeek) zijn ontstaan vanaf de Late-Middeleeuwen of pas vanaf de Nieuwe tijd. Alleen in het noordelijke deel van plangebied 1 ontbreekt een esdek en komen veldpodzolen voor.

Vanaf minstens de Late-Middeleeuwen, en hoogstwaarschijnlijk al eerder, liggen de onderzochte deelgebieden in de es rond het dorp Dorst. Dorst zelf bestond vermoedelijk al ruim voor het jaar 1290, het moment van de eerste bekende vermelding.

In een ongestoorde situatie zijn in het plaggendeek resten te verwachten uit de periode van de Late-Middeleeuwen tot de Nieuwe tijd. Onder het plaggendeek kunnen zich oudere archeologische resten (sporen en vondsten) bevinden. Gezien de ouderdom van het dekzand (Weichselien) kunnen archeologische resten uit de het Laat-Paleolithicum (de Late-Steentijd) tot en met de Late-Middeleeuwen voorkomen. Nabij de bestaande bebouwing in de plangebieden 2 en 3 zijn vooral bewoningssporen uit de Nieuwe tijd en mogelijk ook uit de Middeleeuwen te verwachten.

Naar verwachting hebben geen ontgroningen in de drie plangebieden plaatsgehad, zoals valt op te maken uit het hoogtebestand en uit informatie over ontgroningen in de provincie Noord-Brabant. Alleen het noordelijke deel van plangebied 1 kan vóór de 20^e eeuw ontgrond zijn, gezien het voorkomen van bos of heide in de 19^e en begin 20^e eeuw en het ontbreken van een esdek. In de plangebieden 2 en 3, gelegen tussen de Baarschotsestraat en Rijksweg, kunnen vooral nabij de bestaande bebouwing lokale verstoringen worden verwacht. Plangebied 1, gelegen tussen de Baarschotsestraat en de Parallelweg, is momenteel grotendeels bebouwd met kassen. De kans is echter groot dat de verstoring door deze bebouwing ondiep is en een groot deel van de onderliggende bodem nog intact is.

Door het bureauonderzoek kunnen geen gebieden worden afgeschreven op basis van bodemgesteldheid, een lage archeologische verwachting of bekende verstoringen. Voor alle drie de plangebieden wordt dan ook een vervolgonderzoek in de vorm van een booronderzoek aanbevolen.

INHOUDSOPGAVE:

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN HET PLANGEBIED.....	4
1. INLEIDING	5
1.1. Aanleiding	5
1.2. Doel- en vraagstelling van het onderzoek.....	5
1.3. Ligging van het plangebied	5
1.4. Werkwijze	6
2. GEOMORFOLOGIE EN BODEM	8
2.1. Ontstaansgeschiedenis landschap	8
2.2. Geomorfologie.....	9
2.3. Bodem	9
3. ARCHEOLOGISCHE EN HISTORISCHE INFORMATIE.....	11
3.1. Korte geschiedenis van Dorst	11
3.2. Archeologie	12
3.3. Historische geografie van het plangebied en omgeving	12
3.4. Archeologisch verwachtingsmodel.....	13
4. CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	14
4.1. Beantwoording van de vraagstelling	14
4.2. Aanbevelingen	14
3.2 Betrouwbaarheid	15
LITERATUUR EN KAARTEN.....	16
LIJST VAN AFKORTINGEN EN BEGRIPPEN	17

BIJLAGEN

1. Topografische kaart
2. Archis-informatie
3. Periodentabel
4. Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN)
5. Historische kaarten: circa 1850 en circa 1905
6. Detail topografische kaart van circa 1905 met een aanduiding van de ligging van de plangebieden

Administratieve gegevens van het plangebied

<i>Toponiem</i>	Structuurplan te Dorst (westelijk ontwikkelingsgebied)
<i>CIS-codes</i>	30289, 30290 en 30291
<i>Plaats</i>	Dorst
<i>Gemeente</i>	Oosterhout
<i>Kadastrale aanduiding</i>	Oosterhout K 849, 1546, 1547, 1837, 2754, 2794, 2885, 2949, 3137, 3138, 3204, 3216, 3218, 3310, 3311
<i>Provincie</i>	Noord-Brabant
<i>Coördinaten</i> <i>Centrum</i> <i>Hoekpunten</i>	117.727/400.579 117.553/400.395 117.907/400315 117.959/400.653 117.855/400.709
<i>Oppervlakte plangebied</i>	8,92 ha
<i>Opdrachtgever</i>	Gemeente Oosterhout Contactpersoon: drs. N. Dijk Slotjesveld 1 4902 ZP Oosterhout (NB) Tel: 0162 - 48 99 13
<i>Uitvoerder</i>	Becker & Van de Graaf bv Contactpersoon: drs. J. de Kramer Postbus 79 6710 BB Ede Tel: 0318 - 690 022
<i>Bevoegde overheid</i>	Gemeente Oosterhout College van Burgemeester en Wethouders Contactpersoon: drs. N. Dijk Slotjesveld 1 4902 ZP Oosterhout (NB) Tel: 0162 - 48 99 13
<i>Beheer en plaats van documentatie</i>	Becker & Van de Graaf bv, Ede
<i>Uitvoeringsperiode onderzoek</i>	augustus 2008

1. Inleiding

1.1. Aanleiding

In opdracht van de gemeente Oosterhout heeft archeologisch onderzoeksbureau Becker & Van de Graaf bv in augustus 2008 een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor het westelijk ontwikkelingsgebied van het structuurplan van Dorst, gemeente Oosterhout. De aanleiding voor dit onderzoek is de geplande realisatie van drie nieuwe woongebieden (fase 1) in het westelijke deel van Dorst. De exacte plaats en aard van de geplande bebouwing en de funderingsdieptes binnen het westelijke deel van het structuurplan van Dorst zijn voorsnog onbekend. In dit rapport wordt daarom ervan uitgegaan dat bij deze ontwikkeling de bodem tot maximaal 2,0 m beneden maaiveld verstoord zal worden door graafwerkzaamheden. Hierbij is er een kans dat eventueel aanwezige archeologische waarden verstoord of vernietigd worden.

1.2. Doel- en vraagstelling van het onderzoek

Het doel van het bureauonderzoek is het opstellen van een specifieke verwachting voor het westelijk ontwikkelingsgebied. Op basis van de resultaten van het onderzoek worden aanbevelingen gedaan over eventueel behoud of vervolgonderzoek.

Om dit doel te kunnen realiseren, wordt op de volgende vragen een antwoord gegeven:

- Wat is de fysiek-landschappelijke ligging van de locatie?
- Is op de locatie naar verwachting nog een bodemarchief aanwezig?
- Wat is de specifieke archeologische verwachting van de locatie?

Indien het bureauonderzoek niet of onvoldoende antwoord kan geven op bovenstaande vragen:

- Welke vorm van nader onderzoek is nodig om bovenstaande vragen voldoende te kunnen beantwoorden?

Indien het bureauonderzoek voldoende antwoord kan geven op de vragen 1 en 2:

- In welke mate wordt een eventueel aanwezig bodemarchief verstoord door de realisatie van de geplande bodemingreep?
- Kan de schade aan het bodemarchief beperkt worden door planaanpassing?

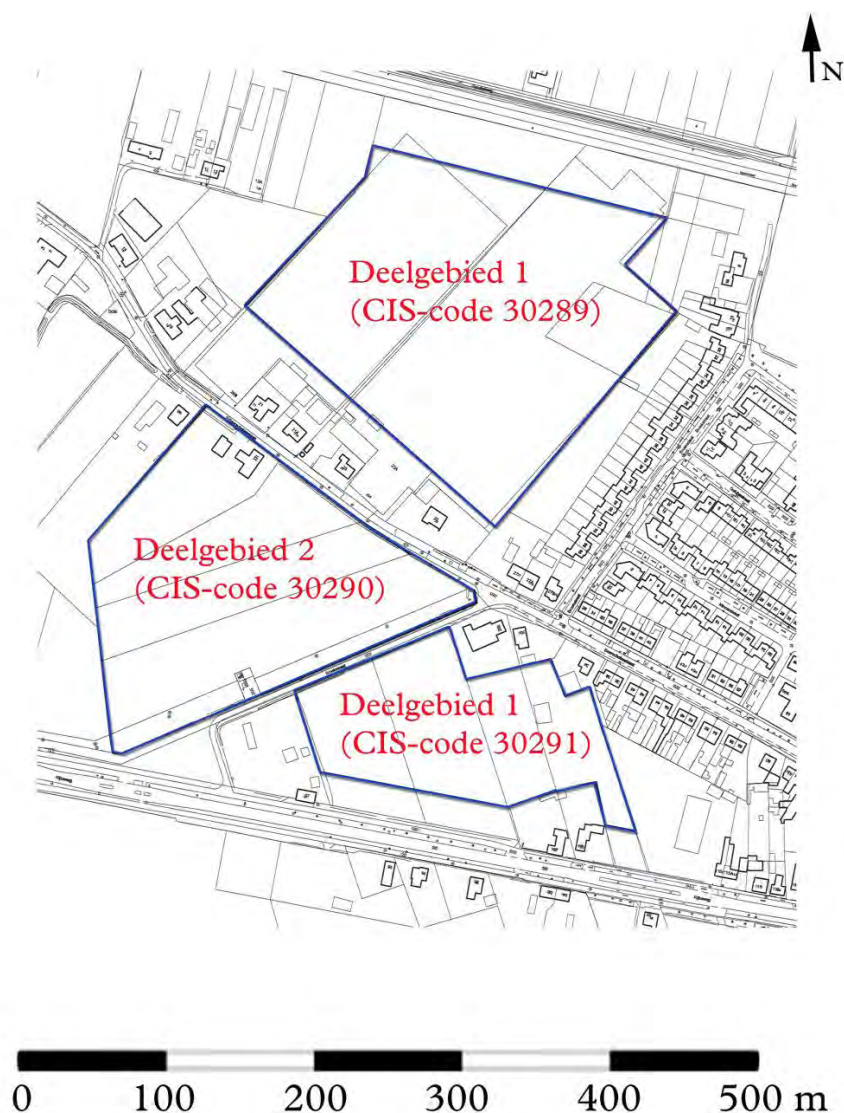
Het archeologisch bureauonderzoek is uitgevoerd conform de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), versie 3.1, protocol Bureauonderzoek (Centraal College van Deskundigen 2006).

Voor de in dit rapport gebruikte geologische en archeologische tijdsaanduidingen wordt verwezen naar bijlage 5. Afkortingen en enkele vaktermen worden achterin dit rapport uitgelegd (zie lijst van afkortingen en begrippen).

1.3. Ligging van het plangebied

Het westelijk ontwikkelingsgebied bestaat uit drie nieuwe woongebieden, die hier verder als drie plangebieden worden aangeduid. De indeling in plangebieden is aangegeven in figuur 1. De ligging van het westelijk ontwikkelingsgebied is weergegeven in bijlage 1. Het ontwikkelingsgebied ligt tussen de Rijksweg in het zuiden en de Parallelweg in het noorden. Plangebied 1 (CIS-code 30289) ligt tussen de Baarschotsestraat in het zuiden, de nieuwbouwhuizen en tuinen aan de Broekstraat in het oosten en de Parallelweg in het noorden. Plangebied 2 (CIS-code 30290) wordt begrensd door de Baarschotsestraat in het noorden en de Broekstraat in het zuiden en oosten. Plangebied 3 (CIS-code 30291) ligt ingeklemd tussen de Baarschotsestraat, Broekstraat en Rijksweg.

De exacte ligging en contouren van het westelijk ontwikkelingsgebied en de drie plangebieden daarvan zijn nader weergegeven in bijlage 3. Ten tijde van het onderzoek was plangebied 1 bebouwd met kassen. In beide andere plangebieden kwamen zowel grasland als bouwland voor.

Figuur 1: Onderverdeling van het westelijk ontwikkelingsgebied in drie plangebieden.

1.4. Werkwijze

Bij het bureauonderzoek zijn gegevens verzameld over bekende of verwachte archeologische waarden binnen het ontwikkelingsgebied. Er is gebruik gemaakt van de Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW) van de provincie Noord-Brabant, van de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW) en van het Archeologisch Informatie Systeem (Archis II) van de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM). Aanvullende historische informatie is verkregen uit beschikbaar historisch kaartmateriaal, waaronder het minuutplan van rond 1820 (Anonymus 1811-1832a en b), de veldminuut van circa 1850 (Besier 1840-1861) en een topografische kaart uit circa 1905 (Uitgeverij Nieuwland 2005). Verder is er bij eerder onderzoek voor het oostelijk ontwikkelingsgebied van Dorst (Smole/Van Klaveren 2008) contact geweest met de gemeentelijke archeoloog van Oosterhout, de heer drs. N. Dijk.

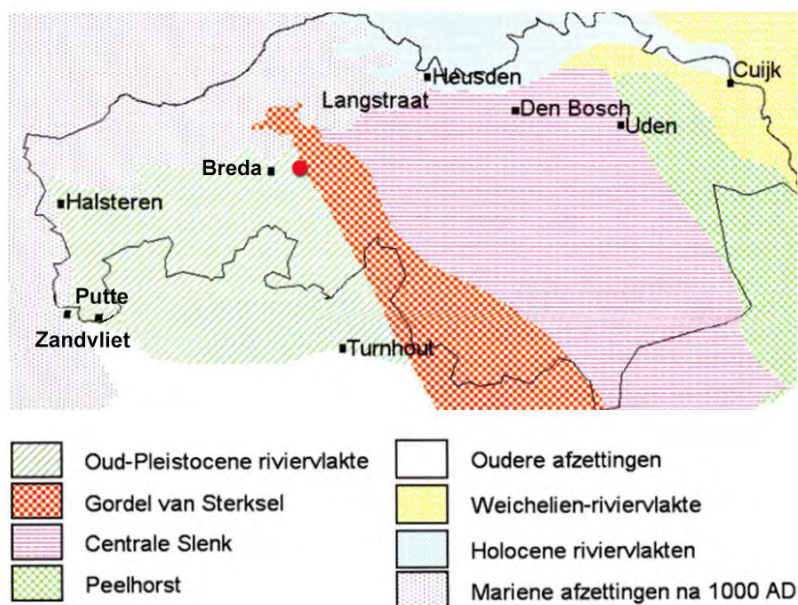
Om inzicht te krijgen in de opbouw en ontwikkeling van het landschap is gebruik gemaakt van onder andere de bodemkaart van Nederland (Stichting voor Bodemkartering 1987) en de geomorfologische

kaart van Nederland (Alterra 2005). Daarnaast is gebruik gemaakt van het Actueel Hoogtebestand van Nederland (AHN; www.ahn.nl). Ook is er gekeken naar de ontgrondingenkaart van de provincie Noord-Brabant (Provincie Noord-Brabant 2005). Deze gegevens zijn aangevuld met relevante informatie uit beschikbare achtergrondliteratuur (zie literatuurlijst).

2. Geomorfologie en bodem

2.1. Ontstaansgeschiedenis landschap

De plangebieden liggen in het Dal van Breda. Dit dal is waarschijnlijk gevormd tijdens de overgang van het Vroeg- naar het Midden-Pleistoceen (circa 850.000 jaar geleden) als een estuarium in een kustnabije waddensituatie (Damoiseaux/Vos 1987). Het dal en de afzettingen eromheen worden tegenwoordig gerekend tot de Formatie van Waalre (De Mulder *et al.* 2003). Tijdens de overgang van het Vroeg- naar het Midden-Pleistoceen werden ten oosten van het Dal van Breda, ter hoogte van Oosterhout, dikke lagen van matig grof tot uiterst grof grindhoudend zand en grind afgezet door de Rijn en Maas. Deze afzettingen worden gerekend tot de Formatie van Sterksel (*idem*). De rug langs de oostelijke rand van het Dal van Breda vormt de grens tussen de beide formaties (figuur 2). Dit is de 'Rug van Sterksel'.

Figuur 2. Globale geologische kaart van Noord-Brabant. De ligging van het plangebied is aangegeven met een rode stip (bron: Leenders/Berkvens 2008, afb. 2, naar Visscher 1969).

In de koudste periode van de laatste IJstijd, het Weichselien (circa 120.000 tot 10.000 jaar geleden), was het droog en was het landschap onbegroeid. Hierdoor kon zand makkelijk door de wind verstuiwen en elders worden afgezet. In grote delen van Brabant werd door de wind voornamelijk matig fijn zand afgezet. Deze zandlagen worden gerekend tot de Formatie van Boxtel en zijn afgezet in de vorm van ruggen, losse duinen of vlakten (De Mulder *et al.* 2003). In dit zandpakket kunnen zich ook lössachtige leemlagen voordoen, het zogenaamde 'Brabants leem'. De afzettingen uit deze periode worden 'Oud dekzand' genoemd.

De laatste fase van het Pleistoceen wordt gekenmerkt door afwisselende perioden van een relatief warm klimaat (de interstadialen) en perioden waarin een koud klimaat nog overheerst (de interstadialen). Tijdens die koude perioden (Vroege- en Late-Dryas) is het 'Jonge dekzand' gevormd. Deze afzetting is net als het Oude dekzand door de wind en (smelt)water afgezet en heeft de vorm van langgerekte noordoost-zuidwest georiënteerde dekzandruggen.

In een groot deel van de Brabantse zandgronden ligt het Jonge dekzand aan de oppervlakte. In het noordwestelijke deel van Noord-Brabant dagzomen echter ook oudere geologische formaties uit het Pleistoceen die bestaan uit fijne zanden en zware keien.

Bij Dorst ligt een noordwest-zuidoost georiënteerde strook waar wel dekzand wordt aangetroffen. Het betreft echter een dunne laag en op ongeveer een meter diepte kunnen al terrasafzettingen van de

Formatie van Sterksel aanwezig zijn (Koopman/Vossen 2005). Deze afzettingen kenmerken zich door een hoog gehalte aan gangkwarts in het fijne grind (grind van circa 3 tot 5 mm in diameter). De afzettingen bestaan voor het grootste gedeelte uit zand (Berendsen 2005).

Gedurende het Holoceen ontstond er ten noorden van Dorst een uitgestrekt veenlandschap dat in het begin van de Late-Middeleeuwen werd ontgonnen. Na de ontginning vond in het noordwestelijke deel van Noord-Brabant op grote schaal de zogenaamde moertering plaats. Onder andere hierdoor werd het risico van overstromingen groter. Vooral aan het begin van de 15^e eeuw werd het veengebied door grote overstromingen aangetast en geïnundeerd. Vanuit de Maas en de Donge bij Geertruidenberg werden de lagere gronden ten noorden van Breda bedekt met kleilagen. Door dezelfde overstromingen werden delen van het dekzandlandschap direct ten noorden van Dorst eveneens bedekt met kleilagen. Dergelijke kleilagen zijn niet te verwachten in de plangebieden.

2.2. Geomorfologie

Landschappelijk gezien ligt Dorst op het noordelijke deel van de noordwest-zuidoost georiënteerde 'Rug van Sterksel' (figuur 2, paragraaf 2.1). Volgens de geomorfologische kaart zijn welvingen aanwezig in de oude rivierterrasafzettingen van deze rug en wordt deze afzettingen bedekt met laatglaciaal dekzand (kaartcode 3L12). Een deel van plangebied 3 is als bebouwd gebied gekarteerd, maar ook dit deel behoort tot de zone met terrasafzettingen. De bedekking met dekzand komt doordat in het Weichselien de overheersende windrichting uit het zuidwesten kwam. Dekzand werd daardoor afgezet op en tegen de loodrecht op de dominante windrichting gelegen rug die de oostelijke rand van het Dal van Breda vormde. De dekzandrug zie zo ontstond heeft een noordwest-zuidoostelijke strekking en loopt ongeveer door van Den Hout tot voorbij Rijen (Berendsen 2005).

De kern van Dorst ligt hoger dan de plangebieden (bijlage 5). De plangebieden liggen echter relatief hoog ten opzichte van het gebied ten westen. In dit lage deel ligt ten westen van Baarschot de waterloop 'Oude Leij'. De in plangebied 1 aanwezige bebouwing (kassen) verstoren het beeld van de hoogteligging van het maaiveld enigszins. Vermoedelijk ligt het maaiveld in alle drie de deelgebieden op eenzelfde hoogte, die varieert van circa +5,5 tot +6,5 m NAP.

2.3. Bodem

In de plangebieden komen hoofdzakelijk laatpleistocene zandige afzettingen van de Formatie van Bortel aan de oppervlakte voor. In dit dekzand kunnen leemlagen voorkomen. Plaatselijk kan grover materiaal uit de Formatie van Sterksel op minder dan 120 cm onder maaiveld en soms zelfs aan de oppervlakte voorkomen.

De in de drie plangebieden ontwikkelde bodems bestaan uit dikke zwarte enkeerdgronden met leemarm tot zwak lemig fijn zand (kaartcode zEZ21 (deelgebied 1 en noordwestelijke deel van deelgebied 3) of kaartcode EZ21 (deelgebied 2 en zuidoostelijke deel van deelgebied 3). Even ten noorden van deelgebied 1 komen veldpodzolgronden voor die zijn gevormd in leemarm en zwak lemig fijn zand (kaartcode Hn21).

De bodems in de plangebieden zijn goed ontwaterd. De grondwatertrap is trap VI of VII en dat betekent dat het niveau van de gemiddeld hoogste grondwaterstand op een diepte ligt van 40 tot 80 cm -mv (trap VI) of meer dan 80 cm -mv (trap VII) en het niveau van de gemiddeld laagste grondwaterstand op een diepte van meer dan 120 cm -mv.

De humeuze bovengrond van een hoge enkeerdgrond is tenminste 50 cm dik. Het betreft een oud bouwlanddek, een 'esdek' of tegenwoordig vaak ook een 'plaggendeek' genoemd. Esdekken zijn gevormd door pluggenbemesting van akkers op de zandgronden.

Vera (2002) geeft een kritisch beeld van het ontstaan van esdekken. Museum 't Oude Slot (2007) beschrijft op basis hiervan het ontstaan van esdekken bondig op de volgende, enigszins aangepaste wijze. Tot aan het einde van de 19^e eeuw waren vele generaties boeren jaar in, jaar uit, bezig met het verzamelen van heide- of graspluggen en strooisel en humus uit de bossen en het bereiden van stalmest. Voor de maximale mestbereiding werd het vee zo veel mogelijk op stal gehouden. In de verdiepte stal, de potstal, vormde zich in de loop van enkele weken een vaste substantie van mest en

strooisel. Als de potstal vol raakte werd de mest uitgereden. Oorspronkelijk dacht men dat de potstal reeds in de 13^e eeuw in gebruik was. Maar het was al eerder opgevallen dat in archeologische en in archiefbronnen de potstal vóór circa 1750 nauwelijks voorkomt.

Men bewaarde vóór circa 1750 de mest gewoon buiten. Weiden en akkers lagen door elkaar. Als de akkers uitgeput waren liet men ze tot weiland liggen en bewerkte men andere weilanden weer tot akkerland. Kort gezegd, men bedreef geen intensieve landbouw en had dan ook niet zoveel mest nodig. De vorming van esdekken hangt nauw samen met het gebruik van de potstal. Ook werd tot voor kort van een esdevorming vanaf de 13^e eeuw uitgegaan, terwijl esdekken pas vooral na 1750 en dan vooral in de loop van de 19^e eeuw ontstonden. Na 1750 begint namelijk een periode met hoge prijzen voor landbouwproducten. Het wordt aantrekkelijk te investeren in de bedrijfsvoering. In het midden van de 19^e eeuw is zelfs sprake van een potstaleconomie. In het laatste decennium van de 19^e eeuw bracht de ontwikkeling van de kunstmest weer een grote verandering. Men was niet langer meer afhankelijk van de hoeveelheid veemest en kon toch de productie uitbreiden. De potstalbemesting stopte toen.

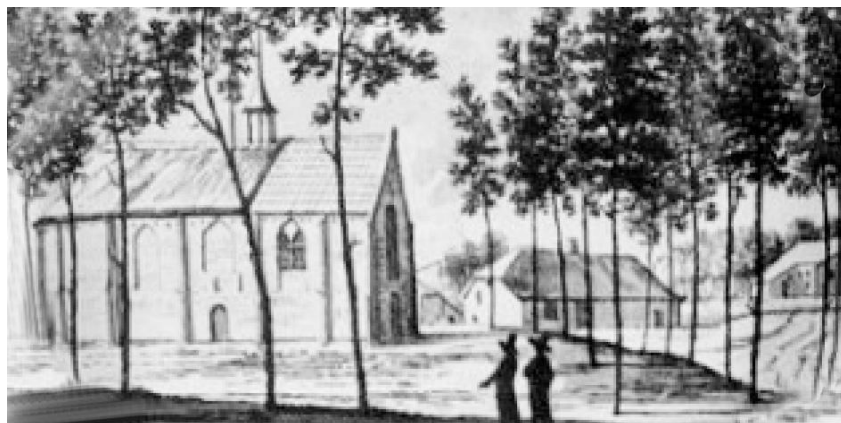
Onder het esdek in het plangebied kunnen restanten aanwezig zijn van de bovengrond van de oudste akkers die dateren van vóór de ophoging met plaggen. Door het esdek worden eventuele archeologische resten onder deze mogelijk aanwezige zogenoemde oude akkerlaag beschermd.

3. Archeologische en historische informatie

3.1. Korte geschiedenis van Dorst

Dorst is een esdorp in het zuiden van de gemeente Oosterhout. De dorpsakkers liggen bij esdorpen veelal rond het dorp. De plangebieden liggen in het noordwestelijke deel van de es van Dorst (ten noorden van de Tilburgse weg).

De plaatsnaam 'Dorst' is waarschijnlijk een verkorting van 'De Horst'. Een horst is een rug in het landschap en verwijst in het geval van Dorst naar de 'Rug van Sterksel' waar het dorp op ligt. Het dorp werd volgens Wirken (1989) voor het eerst vermeld in het jaar 1290. Dorst is echter ouder en heeft een vroegmiddeleeuwse of zelfs oudere oorsprong. In 1511 had Dorst namelijk een kapel die, zoals blijkt uit een afbeelding ervan (figuur 2), opgetrokken was in Romaanse stijl. Op basis van deze stijl mag worden aangenomen dat het gebouw toen al zeer lange tijd stond, vermoedelijk al vele eeuwen. Een ander interessant punt is het *patrocinium* (patroonheilige) van St. Marcoen (eigenlijk Marculfus). Dit is een weinig bekend vroegmiddeleeuwse abt (www.heiligen.net). Patrocinia van zogenaamde kleine heiligen zijn een aanwijzing dat de betreffende kerk in ieder geval ouder is dan de Late-Middeleeuwen. Tenslotte is ook de naam Dorst een aanwijzing. Op basis van de -t-suffix verwacht dhr. drs. N. Dijk, gemeentelijk archeoloog van Oosterhout, dat het dorp terug gaat tot de Vroege-Middeleeuwen en mogelijk nog eerder.

Figuur 2: Kapel in Dorst, vermoedelijk in de 18^e eeuw (bewerkt fragment van een tekening; bron onbekend).

Volgens dhr. drs. N. Dijk ligt de es van Dorst voornamelijk in het zuidelijk deel van het grondgebied van Dorst, grotendeels ten zuiden van de Rijksweg en Tilburgse weg en langs de beek 'Molenlei'. Het is mogelijk dat de huidige kern van Dorst op de oorspronkelijke plaats van de es ligt, maar het is ook mogelijk dat de oude bewoning meer centraal op de es lag. De reden voor deze mogelijke verplaatsing is dat in de Late-Middeleeuwen in Brabant als gevolg van bevolkingsgroei dorpskernen vaak verplaatst werden in de richting van minder vruchtbare en nattere gronden, zoals beekdalen, weilanden of woeste gronden. Omdat een groot deel van de oude akkers nu ten zuiden en ten westen van de huidige dorpskern ligt, is de oorspronkelijke kern mogelijk naar het noordoosten opgeschoven. Volgens drs. N. Dijk dateren de ontginningen van de heide- en bosgebieden buiten Dorst echter uit de 18^e en 19^e eeuw. Voor een verplaatsing van het dorp bestaan geen aanwijzingen in geschreven bronnen (Koopmanschap/Vossen 2005). Omdat de kapel (en later de kerk) vermoedelijk op dezelfde plaats is blijven staan, is de verplaatsing van het dorp in zijn geheel weinig waarschijnlijk. Het zwaartepunt van het dorp kan wel opgeschoven zijn door de groei van de dorpskern. Daarnaast kunnen individuele erven (boerenbedrijven) verplaatst zijn.

Dorst kan als volgt ontstaan zijn, zoals Wirken (1989) beschrijft. De hoger gelegen gebieden nabij Dorst werden al in de Vroege-Middeleeuwen bewoond en bewerkt. Zo zijn ten noordoosten van de kern van Dorst de resten van een vroegmiddeleeuwse akker bekend. Bewoning moet nabij de akker plaats hebben gevonden. De kleine nederzettingen werden buurtschappen. Zo ontstonden de buurtschappen van Baarschot, direct westelijk van de plangebieden gelegen, Seters ten noordoosten

van Dorst en Breedven ten zuidoosten van Dorst. Op een kaart uit 1656 van de landmeter Christoffel Verhoff is te zien dat Dorst een dorp is van ruim 50 behuizingen die zich merendeels bevinden aan de open ruimte van het 'Breetvenne', de latere Groenstraat, en verder aan de Baarschotsestraat en de Bavelstraat. Mogelijk is Dorst ontstaan vanuit de drie buurtschappen. De inwoners van deze buurtschappen weidden hun vee in de relatief laag gelegen gebieden bij de Molenlei ten zuiden van Dorst. Het vee werd uit de buurtschappen op een centraal punt bijeengedreven van waaruit men naar de weideplaats vertrok. Op dit centrale punt werd een kapel gebouwd, later gevolgd door huizen. Hierdoor ontstond een woongemeenschap met een centrale kern, het mogelijke begin van het dorp Dorst.

3.2. Archeologie

De plangebieden staan op de IKAW aangegeven als gebieden met een hoge archeologische verwachtingswaarde. Deze waardering komt overeen met de middelhoge of hoge indicatieve archeologische waarden van de CHW. Deze hoge waardering is voornamelijk gebaseerd op de ligging op een rug en de aanwezigheid van een beschermend esdek. Op grond van de ouderdom van het dekzand dat op de rug ligt, kunnen er in het plangebied archeologische resten voorkomen uit de periode van het Laat-Paleolithicum tot en met de Nieuwe tijd. Deze resten kunnen onder het esdek goed bewaard zijn gebleven.

Uit de omgeving van de plangebieden zijn de volgende archeologische waarnemingen en vondsten bekend. De hierna genoemde afstanden zijn ten opzichte van het centrum van het ontwikkelingsgebied, dus het centrum van de drie plangebieden tezamen, tenzij anders vermeld.

Vuurstenen werktuigen uit vermoedelijk het Laat-Paleolithicum zijn aangetroffen op circa 1006 m ten noordwesten bij waarneming 47351. Door deze waarneming is een monument gedefinieerd. De kortste afstand tot de plangebieden is circa 880 m. Op het terrein worden sporen verwacht van bewoning (een vuursteenvindplaats) uit het Laat-Paleolithicum en ook uit het Mesolithicum (Datema 2005a; *idem* 2005b).

Vuurstenen afslagen, kernen en werktuigen (deels ook van zandsteen/kwartsiet) uit het Mesolithicum zijn aangetroffen bij waarneming 14147 (circa 892 m ten noordwesten), 13926 (circa 1178 m ten noordwesten), waarneming 33121 (circa 1225 m ten noordwesten), 33123 (circa 1269 m ten noordwesten), waarneming 14149 (circa 1164 m ten noordwesten) en 33122 (circa 1204 m ten noordwesten). De goed dateerbare vondsten van deze waarnemingen kunnen alle worden gedateerd in het Midden- tot Laat-Mesolithicum.

Circa 935 m ten zuidoosten ligt waarneming 34696. Het gaat om een waarneming van zandheuvels. Waarschijnlijk betreft het natuurlijke stuifduinen, maar misschien zijn de heuvels prehistorische of Romeinse grafheuvels.

Hoewel uit de omgeving met name archeologische resten uit de prehistorie bekend zijn, is de kans op archeologische resten uit de periode Middeleeuwen tot en met de Nieuwe tijd groot doordat Dorst en Baarschot uit de Middeleeuwen stammen (mogelijk eerder) en de plangebieden nabij de kernen van beide plaatsen liggen.

Uit de Nieuwe tijd en eventueel de Middeleeuwen kunnen sporen van bewoning worden verwacht bij de huidige bebouwing in de plangebieden 2 en 3. Hier zijn echter geen waarnemingen van bekend.

3.3. Historische geografie van het plangebied en omgeving

3.3.1. Landgebruik en bewoning

Het landgebruik in de plangebieden was rond 1850 sterk vergelijkbaar met dat van circa 1905 (bijlagen 6 en 7). Het grootste deel van de plangebieden bestond uit bouwland. In plangebied 1 kwam daarnaast in het zuidwestelijke deel grasland voor. In het noordelijke deel kwam heide of bos voor dat deel uitmaakte van een groot heide- en bosgebied ten noorden van de es van Dorst. Tussen 1850 en 1905 is een deel van deze gronden omgezet in bouwland of grasland. In de loop van de 20^e eeuw ging deze ontwikkeling door.

In plangebied 2 kwam bebouwing voor aan de 'Koe straat' (Rijksweg) met daarbij een kleine boomgaard (bijlage 7). De bebouwing was al in de situatie van rond 1850 aanwezig. Het westelijke deel van het plangebied was in gebruik als grasland.

De oostelijke helft van plangebied 3 bestond vooral uit grasland en tuin. Daarnaast was een deel bebouwd met kleine gebouwen met een min of meer vierkant plan. Deze of vergelijkbare bebouwing was er (voor het grootste deel) al in de situatie van 1850. Van de vier kleine gebouwen in de situatie van circa 1905 resteren er nu twee. Momenteel bestaat de bebouwing in plangebied 1 uit een glastuinbouwbedrijf dat bestaat uit circa 28.000 m² warenhuizen en 800 m² bedrijfsruimten. Deze gebouwen dateren uit de tweede helft van de 20e eeuw. Binnen de contouren van plangebied 2 ligt aan de Baarschotsestraat nog steeds bebouwing. Hier is een tuinbouwbedrijf gevestigd. Het bebouwde oppervlak is groter dan het was aan het begin van de 20^e eeuw. Plangebied 3 ligt net buiten bebouwing aan de Broekstraat en de Baarschotsestraat. De plangebieden 2 en 3 zijn in gebruik als grasland en bouwland.

3.3.2. Ontgrondingen

Rond 1900 heeft in de omgeving van Dorst gedurende enkele decennia fabricage van baksteen en dakpannen plaatsgevonden. Als grondstof gebruikte men de lagen van de zogenaamde 'Brabantse leem' (zie paragraaf 2.1). Daarvoor werd plaatselijk soms wel 12 meter diep gegraven. Afhankelijk van hoe diep de leemlaag lag, werden afgegraven percelen in gebruik genomen als akkerland, bebost of ontstonden er kuilen die zich met water vulden (Wirken 1989). Het is niet bekend of in de plangebieden in deze periode ook afgravingen voor de winning van leem zijn voorgekomen. Het noordelijke deel van plangebied 1 kan gezien het landgebruik van bos in de 19^e en begin 20^e eeuw (paragraaf 3.3.1; bijlage 7) en het ontbreken van een esdek (paragraaf 2.3) deel uitmaken van een ontgrond terrein.

De provincie Noord-Brabant heeft een kaart opgesteld waarop alle ontgrondingen zijn aangegeven die in de provincie die zijn uitgevoerd tussen 1950 en 1998. Daaruit blijkt dat er in ieder geval in de periode geen ontgrondingen in de plangebieden hebben plaatsgehad. Op de hoogtekkaart (bijlage 5) zijn ook geen sporen van ontgravingen (opvallend lage terreindelen) te zien binnen de plangebieden.

3.4. Archeologisch verwachtingsmodel

Uit het archeologisch bureauonderzoek is gebleken dat het plangebied op een terrasrugwelling ligt die afgedekt is met dekzand. Het dekzand ligt aan de oppervlakte onder een beschermend esdek dat ontstaan is vanaf de Late-Middeleeuwen of - waarschijnlijk - vanaf de Nieuwe tijd. Naar verwachting ontbreekt een esdek in het noordelijke deel van plangebied 1. Dit deel is pas in de 20^e eeuw in cultuur genomen. Misschien is dit deel van het plangebied verstoord door oude ontgrondingen.

De aanleg van de es heeft enerzijds waarschijnlijk een deel van de oorspronkelijke bodemopbouw en minder diepe archeologische resten vernietigd, maar anderzijds zal het geleidelijk in dikte toenemende plaggende eventuele archeologische resten uit voorgaande perioden hebben beschermd tegen latere bodemingrepen. Onder het plaggende kunnen archeologische resten voorkomen uit het Laat-Paleolithicum tot en met de Late-Middeleeuwen, mits die oorspronkelijk diep genoeg zijn geweest om nog tot in de huidige C-horizont te reiken. Als er archeologische resten voorkomen in het plangebied zullen dat naar verwachting vooral sporen van houtbouw, aardewerk, bot, steen en vuursteen betreffen. In het westelijke deel van plangebied 2 en vooral in het oostelijke deel van plangebied 3 zijn bij de huidige bebouwing archeologische resten te verwachten van gebouwen die er in de 19^e en (begin) 20^e eeuw stonden. De ouderdom van deze nu verdwenen gebouwen is onbekend. Naar verwachting heeft geen ontgronding in de plangebieden plaatsgehad, met uitzondering van het noordelijke deel van plangebied 1. Hier kan een oude ontgronding hebben plaatsgehad.

4. Conclusies en aanbevelingen

In opdracht van Gemeente Oosterhout is in augustus 2008 een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd aan het westelijk ontwikkelingsgebied van het structuurplan van Dorst, gemeente Oosterhout. Dit gebied bevat drie plangebieden waar bodemingrepen nodig zullen zijn.

4.1. Beantwoording van de vraagstelling

- *Wat is de fysiek-landschappelijk ligging van de locatie?*

De drie plangebieden liggen op een pleistocene zandrug. De ondergrond bestaat uit terrasafzettingen van de Formatie van Sterksel met daarop uit een naar verwachting 1,5 tot meer dan 2,0 m dik pakket dekzand. Lokaal kan dit dekzandpakket minder dan 1,2 m dik zijn. Sinds de Middeleeuwen ligt het plangebied in de es (akkergebied) van het dorp Dorst. Door bemesting van de es is vanaf de Late-Middeleeuwen of pas vanaf de Nieuwe tijd een esdek (plaggendek) ontstaan. De bodems die voorkomen zijn dikke zwarte enkeerdgronden. In het noordelijke deel van deelgebied 1 ontbreekt een esdek. Hier komen veldpodzolgronden voor.

- *Is op de locatie naar verwachting nog een bodemarchief aanwezig?*

In alle drie de deelgebieden van het plangebied is mogelijk nog een bodemarchief aanwezig. Volgens de bodemkaart bestaat de bodem in de drie deelgebieden uit een hoge zwarte enkeerdgrond en alleen in het noordelijke deel van plangebied 1 uit veldpodzolgronden. Waar de hoge zwarte enkeerdgronden aanwezig zijn, is bovenop de oorspronkelijke bodem een plaggendek opgebracht van minstens 50 cm dik. Dit plaggendek kan de onderliggende bodem hebben beschermd tegen diepe bodembewerking, zoals het moderne ploegen. Daardoor kunnen eventuele archeologische vondsten en sporen nog intact aanwezig zijn in die delen van de plangebieden waar geen graafwerkzaamheden hebben plaatsgevonden tot dieper dan 50 cm beneden het maaiveld. In het noordelijke deel van plangebied 1 kan door een ontgroning vóór de 20^e eeuw het bodemarchief zijn verdwenen. Of een dergelijke ontgroning heeft plaatsgehad is onduidelijk. In de plangebieden 2 en 3 kunnen nabij de bebouwing beperkte verstoringen worden verwacht die samenhangen met de bouw en afbraak van gebouwen.

- *Wat is de specifieke archeologische verwachting van de locatie?*

In de drie plangebieden zijn in het plaggendek vondsten te verwachten vanaf het begin van de aanleg van het dek, vanaf de Late-Middeleeuwen of pas in de Nieuwe tijd. Onder het plaggendek kunnen zich archeologische resten bevinden die dateren vanaf het Laat-Paleolithicum tot Late-Middeleeuwen. In de deelgebieden 2 en 3 kunnen resten van voormalige bebouwing uit de Nieuwe tijd worden verwacht bij de nog bestaande bebouwing. Voor de drie plangebieden geldt een hoge archeologische verwachting. Alleen het noordelijke deel van plangebied 1 is misschien vóór de 20^e eeuw ontgrond, gezien het voormalige landgebruik van heide en bos en de afwezigheid van een esdek, maar vooralsnog wordt van een intacte bodem en daarom ook van een hoge archeologische verwachting uitgegaan.

- *Welke vorm van nader onderzoek is nodig om bovenstaande vragen voldoende te kunnen beantwoorden?*

De waarde van het bodemarchief in de drie onderscheiden plangebieden is nog niet voldoende bekend. Daardoor kunnen geen gebieden worden afgeschreven op basis van bodemgesteldheid, een lage archeologische verwachting of bekende verstoringen. Voor de bevestiging, aanvulling of correctie van de archeologische verwachting is een inventariserend veldonderzoek, verkennende fase, door middel van boringen vereist.

4.2. Aanbevelingen

Aan de hand van het bureauonderzoek is geconstateerd dat er nog onvoldoende bekend is over de waarde van het bodemarchief in het westelijk ontwikkelingsgebied en of er archeologische resten

aanwezig kunnen zijn. Er wordt geadviseerd om in het plangebied vervolgonderzoek uit te laten voeren in de vorm van een inventariserend veldonderzoek, verkennende fase, door middel van boringen.

NB. Bovenstaand advies vormt een selectieadvies. Dit advies dient gecontroleerd en beoordeeld te worden door de bevoegde overheid, in dit geval de Gemeente Oosterhout. Deze zal vervolgens een selectiebesluit nemen inzake de te volgen procedure. Becker & Van de Graaf bv wil daarom meegeven dat voordat het selectiebesluit genomen is, niet begonnen kan worden met bodemverstorende activiteiten of activiteiten die voorbereiden op bodemverstoringen.

3.2 Betrouwbaarheid

Het uitgevoerde onderzoek is op zorgvuldige wijze verricht volgens de algemeen gebruikelijke inzichten en methoden. Het archeologisch onderzoek is erop gericht om de kans op het aantreffen dan wel vernietigen van archeologische waarden bij bouwwerkzaamheden in het plangebied te verkleinen. Aangezien het onderzoek is uitgevoerd door middel van een bureaustudie kan echter, op basis van de geraadpleegde bronnen, de aan- of afwezigheid van eventuele archeologische waarden nooit geheel gegarandeerd worden.

Literatuur en kaarten

Alterra, 2005: *Geomorfologische kaart van Nederland, 1:50.000, blad 44 W/O*, Wageningen.

Anonymus 1811-1832a: Minuutplan, gemeente Oosterhout, Noord-Brabant, sectie K, blad 1 (<http://watwaswaar.nl>).

Anonymus 1811-1832b: Minuutplan, gemeente Oosterhout, Noord-Brabant, sectie K, blad 3 (<http://watwaswaar.nl>).

ANWB, 2005: *ANWB Topografische Atlas Noord-Brabant 1:25000*, Den Haag.

Berendsen, H.J.A., 2005³ (1997): *Landschappelijk Nederland. De fysisch-geografische regio's*, Assen.

Besier, J.A., 1840-1861: Topografische en militaire kaart van Nederland (veldminuten), schaal 1:25.000, (<http://www.dewoonomgeving.nl>).

Centraal College van Deskundigen, 2006: *Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie*, versie 3.1, Gouda.

College voor de Archeologische Kwaliteit, 2005: *Archeologische standaard boorbeschrijving*, Archeologie Leidraad 3, Gouda.

Damoiseaux, J.H. / G.A. Vos, 1987: *Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.0000. Toelichting bij kaartblad 44 West Oosterhout*, Wageningen (Stichting voor Bodemkartering).

Datema, R.R., 2005a: Inspectierapport archeologische monumenten op de terreinen van Staatsbosbeheer Regio Zuid, West-Brabant-Deltagebied, in: *Rapport Stichting Archeologische Monumentenwacht Nederland 05-026*.

Datema, R.R., 2005b: Beschrijving van de bestaande toestand van de archeologische monumenten op terrein van staatsbosbeheer regio Zuid, West Brabant, Deltagebied, in: *Beschrijving van de Archeologische monumentenwacht Nederland in opdracht van Staatsbosbeheer 05-002*.

Heiligen Net: *Marculfus* (<http://www.heiligen.net/mei/frm0105b.htm>).

Koopmanschap, H. / I. Vossen, 2005: *Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek aan de Oude Tilburgsebaan te Dorst (N.Br.)*, Oosterhout (Oranjewoud projectnummer 151195).

Leenders, K. en R. Berkvens, 2008: Oude Brabantse akkers, met een focus op de omgeving van Breda, in: Doesburg, J. van, M. de Boer, J. Deeben, B.J. Groenewoudt en T. de Groot: *Essen in zicht. Essen en plaggendecken in Nederland: onderzoek en beleid*. RACM. NAR 34, 161-192. Amersfoort.

Mulder, E.F.J. de, M.C. Geluk, I.L. Ritsema, W.E. Westerhoff en T.E. Wong, 2003: *De ondergrond van Nederland*, Groningen/Houten.

Museum 't Oude Slot, 2007: *Varkens* (<http://www.museumoudeslot.nl>).

Smole, L., / H.W. van Klaveren, 2008: *Archeologisch bureauonderzoek, Oude Tilburgsebaan, Dorst, Gemeente Oosterhout, CIS-codes: 27491 en 27496*. Becker & Van de Graaf-rapport, Noordwijk.

Stichting voor Bodemkartering, 1987: *Bodemkaart van Nederland, 1:50.000, blad 44 West Oosterhout*, Wageningen.

Uitgeverij Nieuwland, 2005: *Grote Historische topografische Atlas, ± 1905, Noord-Brabant*, schaal 1:25.000, Tilburg.

Vera, H., 2002: *Potstallen en esdekken. Een kritisch onderzoek naar het Brabantse landschap*. Brabants Heem 54, pag. 55-66.

Wirken, C.J., 1989: *Dorst. De geschiedenis van een klein durpke*. Dorst.

www.ahn.nl: Actueel Hoogtebestand Nederland, (<http://www.ahn.nl/kaart>).

Lijst van afkortingen en begrippen

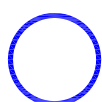
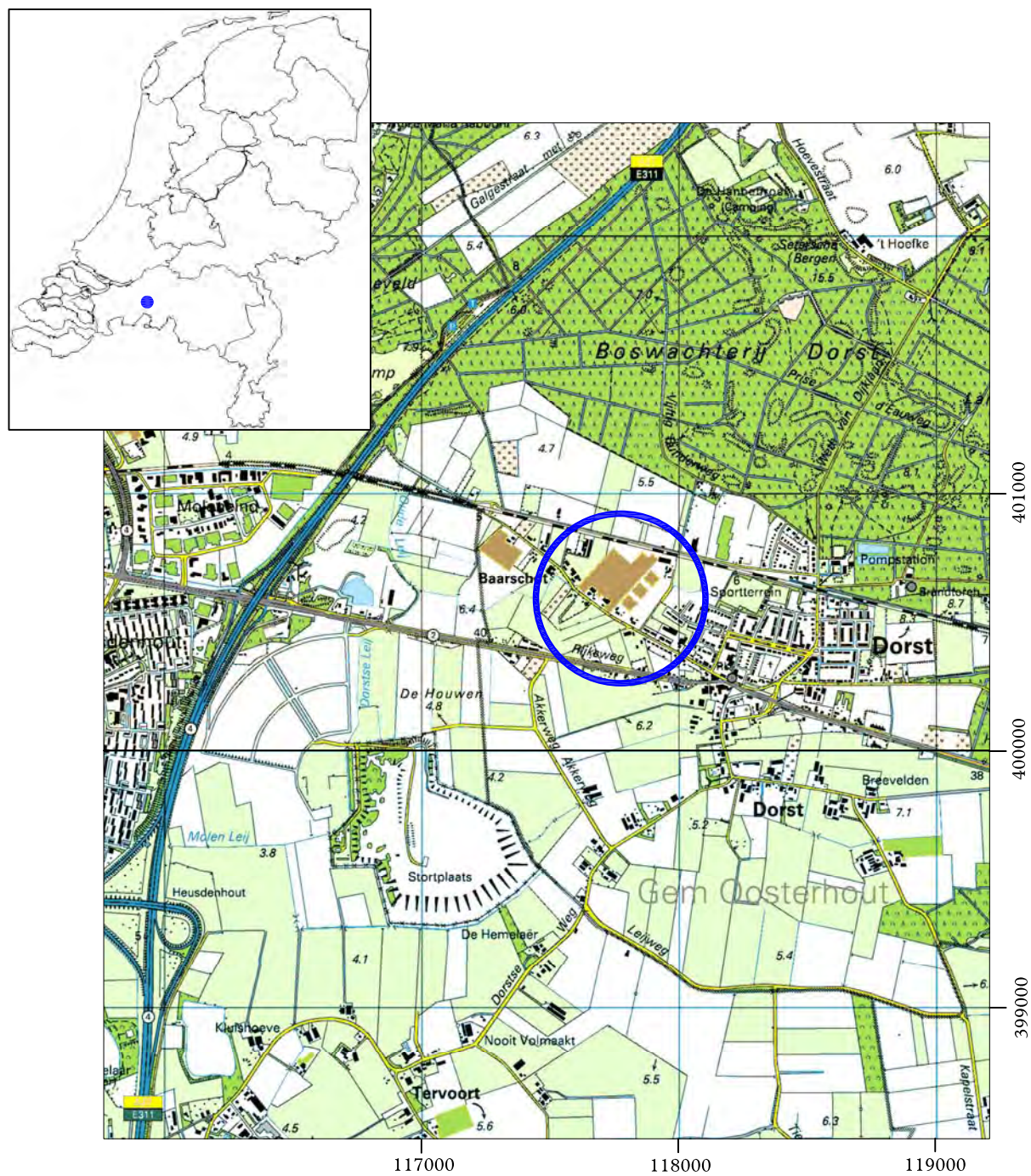
Afkortingen

Archis	Archeologisch Informatie Systeem
AMK	Archeologische Monumenten Kaart
BP	Before Present (Present = 1950)
CHW	Cultuurhistorische Waardenkaart/ Hoofdstructuur
GPS	<i>Global Positioning System</i>
IKAW	Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie
mv	maaiveld (het landoppervlak)
NAP	Normaal Amsterdams Peil
PvA	Plan van Aanpak
RACM	Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten

Verklarende woordenlijst

antropogeen	door menselijke activiteit veroorzaakt of gemaakt
artefact	door de mens vervaardigd voorwerp
Edelmanboor	een handmatige schroefboor, ontworpen voor bodemkundig onderzoek
eerdgrond	grond met een humushoudende minerale bovengrond van meer dan 50 cm, ontstaan door invloed van de mens, vaak gaat het om een esdek
es	aaneengesloten blok van akkers (zie kamp)
esdek	of plaggendek: dikke humeuze laag ontstaan door eeuwenlange bemesting; beschermt de oorspronkelijke bodem tegen ploegen en andere verstoringen
gangkwarts	kwartslagen, gevormd door intrusie van vloeibaar kwarts in gebarsten gesteenten. De uiterst harde kwarts kan door erosie losgemaakt worden uit het gesteente.
guts	steekboor
horizont	kenmerkende laag binnen de bodemvorming
humeus	organische stoffen bevattend; bestaande uit resten van planten en dieren in de bodem
kamp	afzonderlijk liggende akker
leem	samenstelling van meer dan 50% silt, minder dan 50% zand en minder dan 25% klei
löss of loess	eolische afzetting, die vooral bestaat uit leem en zeer fijn zand. Door bodemvorming kunnen er briklagen (code Bt) in ontstaan, die rijk zijn aan lutum
lutum	fijnste fractie van de textuur, fijner dan leem, kleimineralen.
podzol	goed ontwikkelde bodem in zure sedimenten met veel neerslag, kenmerkend zijn de lichte uitspoelingslaag E en de meestal donkere inspoelings laag B.
silt	zeer fijn sediment met grootte 0,002-0,063 mm
slak	steenachtig afval van metaal- of aardewerkproductie
vaaggrond	grond zonder duidelijke tekenen van bodemvorming
zavel	grondsoort die tussen 8 en 25% klei (deeltjes kleiner dan 0,002 mm) bevat

Bijlage 1: Topografische kaart

Plangebied

0 500 1000m

Bijlage 2: Archis-informatie

Bron: Archis II (RACM).

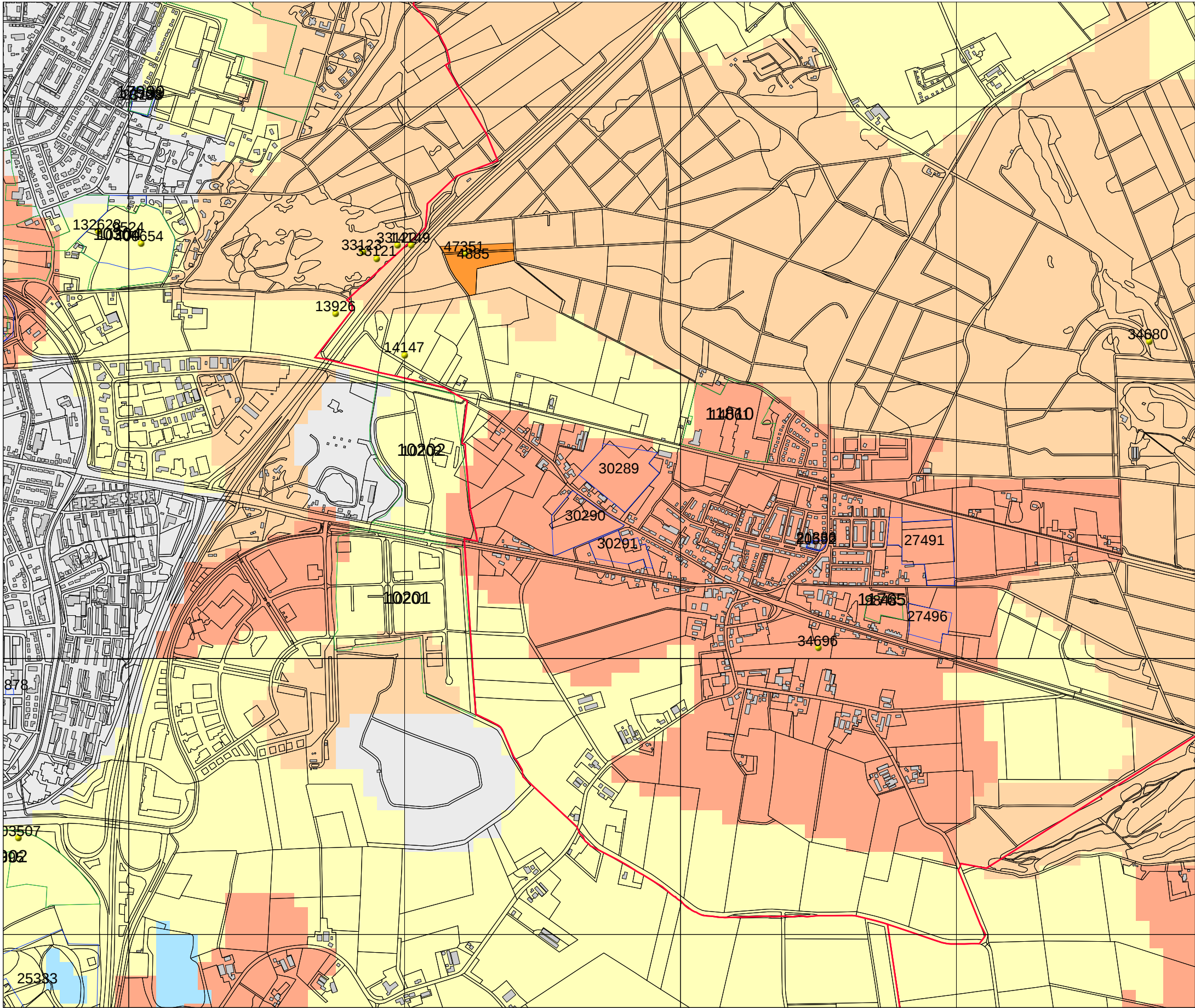
Archeologische informatie

augustus 2008

30289, 30290 en 30291, Dorst (gemeente Oosterhout, provincie Noord-Brabant)

Becker en Van de Graaf

119865 / 402380

115545 / 398735

Legenda

- VONDSTMELDINGEN
- WAARNEMINGEN
- GRID_1KM
- PROVINCIES
- PROVINCIES
- GEMEENTEN
- ONDERZOEKEN
- ONDERZOEKSMELDINGEN
- HUIZEN
- TOP10 ((c)TDN)

MONUMENTEN

- archeologische betekenis
- archeologische waarde
- hoge archeologische waarde
- zeer hoge archeologische waarde
- zeer hoge arch waarde, beschermd

IKAW

- zeer lage trefkans
- lage trefkans
- middelhoge trefkans
- hoge trefkans
- lage trefkans (water)
- middelhoge trefkans (water)
- hoge trefkans (water)
- water
- niet gekarteerd

Schaal 1:15000

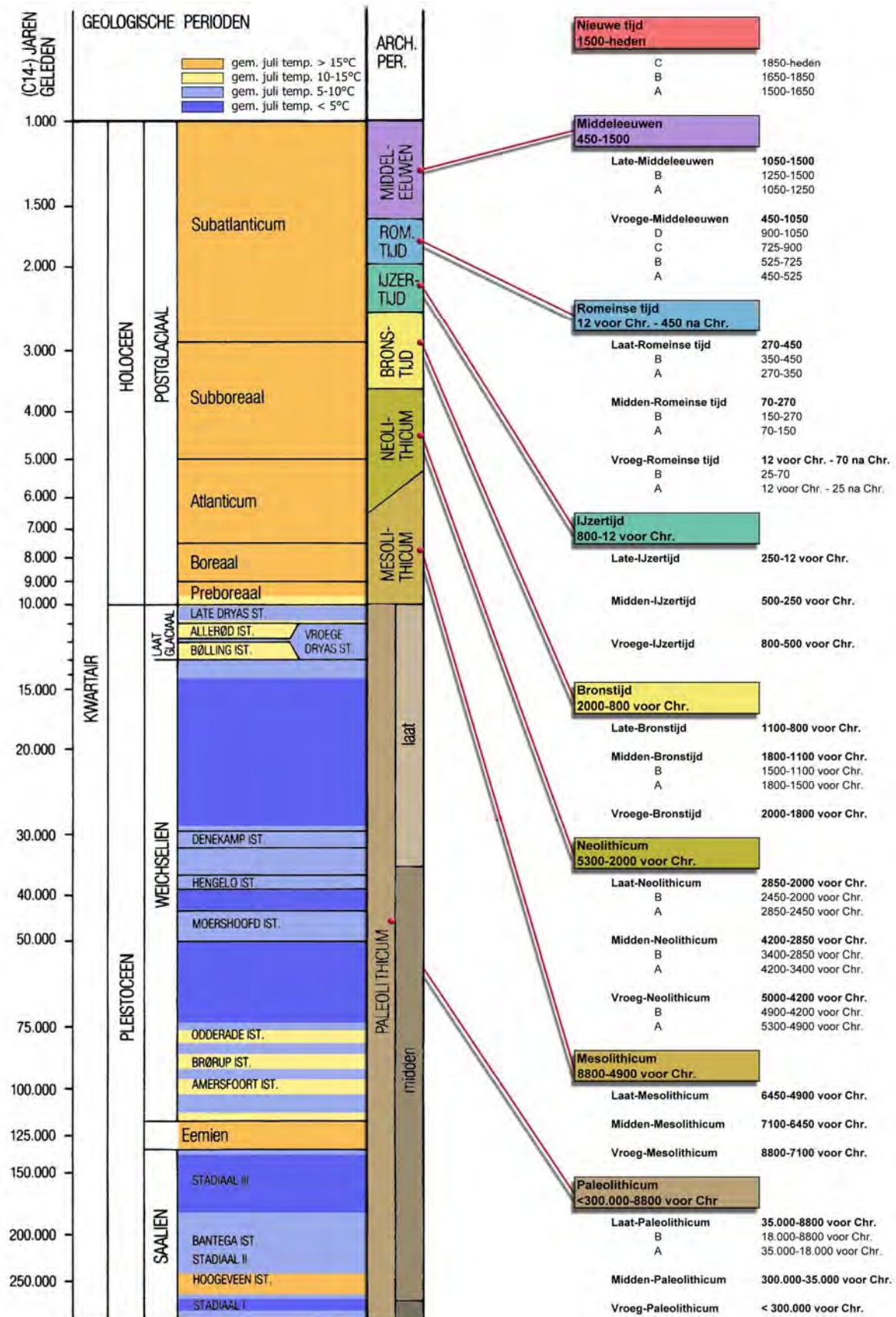

Archis2

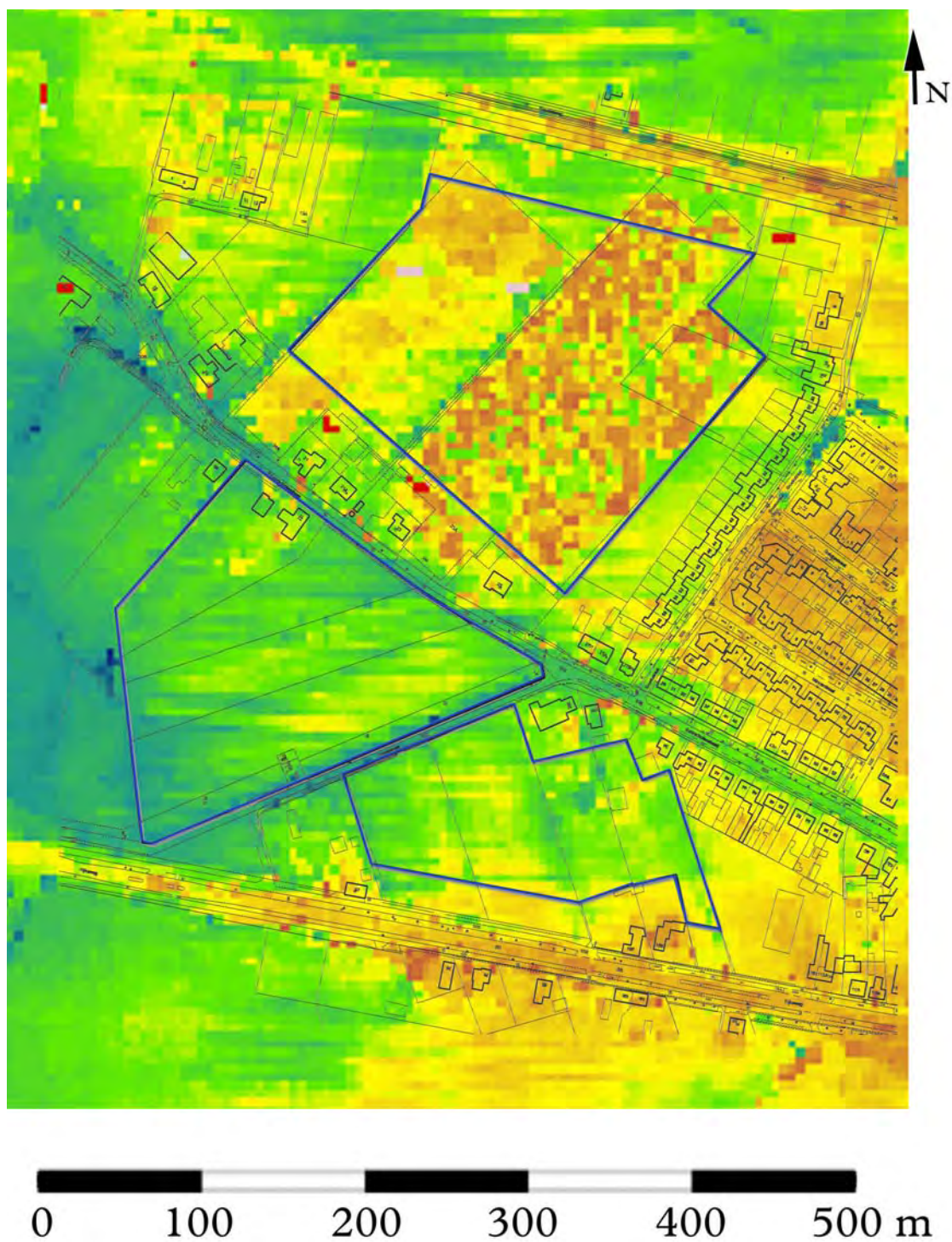
rijksdienst voor
archeologie,
cultuurlandschap
en monumenten

Bijlage 3: Periodentabel

Bijlage 4: Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN)

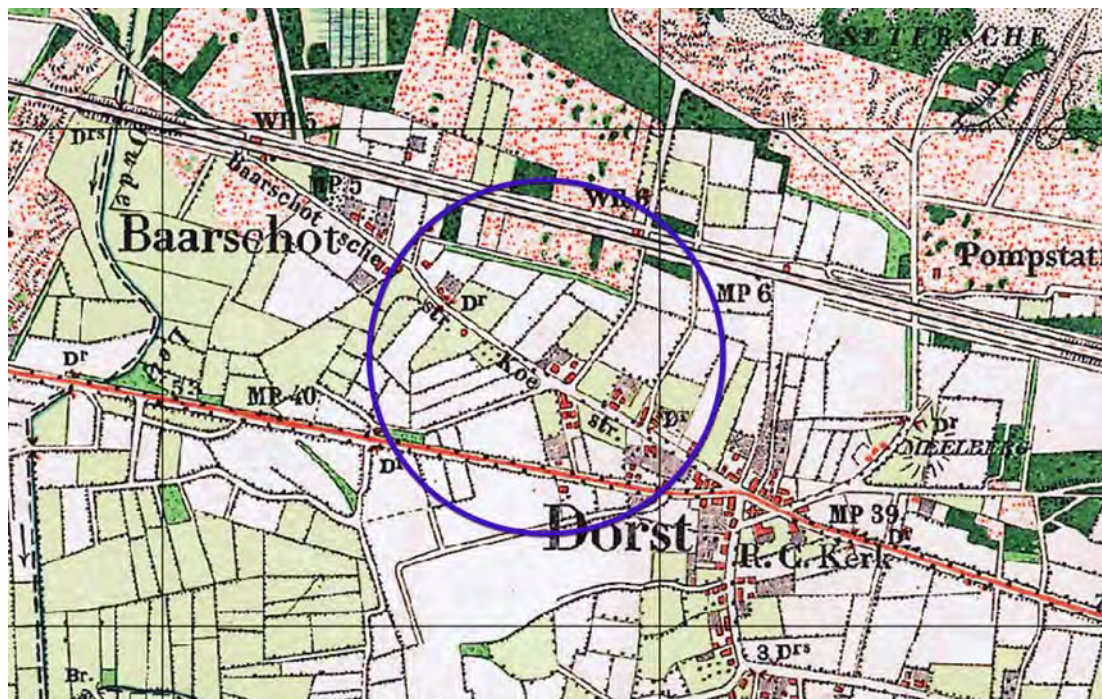

Bron: www.ahn.nl

Bijlage 5: Historische kaarten: circa 1850 en circa 1905

0 1000 m
Veldminuut van circa 1850 (bron: Besier 1840-1861).

0 1000 m
Topografische kaart van circa 1905 (bron: Nieuwland 2005).

Bijlage 6: Detail topografische kaart van circa 1905 met een aanduiding van de ligging van de plangebieden

Topografische kaart van circa 1905 (bron: Nieuwland 2005).